

Ternovác Dániel

A virágnyelven trükkösködő Gion Nándor

Kurcz Ádám István: *Gion Nándor művei és műhelytitkai*

Gion Nándor recepciójának alapvető témája, hogy a szenttamási író alkotói leleménye, a valós történeteket fikcióval *dúsító realizmusa* milyen teoretikus diskurzusban tárgyalható. Hiába született nagyszámú elemzői munka, mely az említett gioni kérdést vizsgálja, Kurcz Ádám István úgy véli, hogy az eddigi megközelítéseknek nem sikerült a prózavilág felszíni rétegeiből igazán továbbhaladni a valódi mondanivaló felé. Monográfiájának előszavában a gioni elbeszéléstechnika, történetmesélési mód „legrejtettebb szintjeinek” (7.) feltárását ígéri, melyeket az alkotói identitás problémájában, a közösségi és kisebbségi szerepvállalásban lát feltérképezetlennek. Azon az elgondoláson alapszik a kutatás módszertana, hogy Gion politikai okokból nem írhatott minderről, ami a valóságban zajlott, ezért saját allegorikus beszédmódot alakított ki, ily módon művei politikailag korrektnek tűntek. Olyan „virágnyelvről”¹ beszél a szerző, mely meglátásában az író teljes alkotói pályáját meghatározta, ám a korabeli kritika explicit módon nem fejthette fel a jelentéseket, csak homályosan utalhatott a mögöttes tartalmakra. Miért maradhattak titokban Gion trükkjei? – vetődik fel a merész kérdés a monográfia végszavában, amely hiányosnak, kevésbé értőn olvasónak állítja be a korábbi megközelítéseket (megjegyzendő, hogy a Gion-próza parabolisztikus vonása azért nem számít radikálisan új felfedezésnek). A társadalmi miliő egyszerre művészi és trükkös ábrázolásának technikája már a pálya kezdetén sem maradt megállapíthatatlanul. Például, amikor Bori Imre az „egyszerűség cselének” nevezte a *Testvérem, Joáb* nyelvi megformálását, alighanem a szóban forgó virágnyelvre utalt. Mindezekkel együtt az elmaradtnak vélt értelmezés pótlásának szándékával lép fel Kurcz Ádám István, a teljes életmű parabolakénti olvasatára vállalkozik.

2007-ben a *Latroknak is játszott* című tetralógiával Gion-életműkiadás indult, és 2012-ben a *Véres patkányirtás idomított görényekkel* című kötettel zárult, mely naplóból, interjúkból, esszékből válogatott szövegrészeket foglal magába. Első hivatalos kiadásukkal egy új szemlélet is lehetővé vált, amire jól ráértett Kurcz Ádám István, és monográfiájában a személyes jellegű szövegeket a szépirodalmi művekkel olvassa egybe. Teszi ezt a prózavilág szoros, „hiperrealista” (85.) olvasatával, ami a történelmi, politikai, szociográfiai és néprajzi vonatkozások felől közelít. Említésre méltó, hogy a szövegek megfilmesített változatai, illetve Gion rádiójátékai is az elemzés részét képezik. A monográfiában olvasható, hogy Gion saját elmondása szerint úgy írta műveit, hogy azok filmes formában is megjeleníthetők legyenek. Ennek tudatában a médiumközi elemzés már váratott magára, és feltehetően a monográfia után is bőven maradtak megválaszolandó

¹ A monográfia kedvelt szövszerkezete, a „virágnyelvi trükkösködés” Gion szájából hangzott el egy 94-es interjúban (369.).

kérdések ezen a területen. A fikciós és a valóságos művek egybevetése alátámasztja a kötet végén levont következtetést: ahogy a valós elemek átszövik a fikciót, ugyanúgy „a naplójegyzetek, sőt még az interjúk is tartalmaznak olyan stilisztikailag szépirodalmi minőségű megnyilatkozásokat, amelyeknek olykor még a tartalmuk is stilizált” (373.). Arra sem vállalkozott még monográfus, hogy megszámlolja, hányszor fordul elő egy-egy Gion-műben a magyar, szerb, német és egyéb nemzetiséget jelölő kifejezés. A számszerűsítés szintén az allegorikus írásmód feloldását szolgálja. Így jut el a szerző a kutatás egyik nagy felfedezéséhez: a német kifejezésnek a magyarhoz képest is feltűnően gyakori előfordulását állapítja meg. Figyelmes elemzéssel megmutatkozik, hogy Gion felcserélte a hatalmi és a kisebbségi szerepeket. A prózavilágban magyarok kerülnek elnyomói pozícióba, amelyet a valóságban szerbek töltenek be, a németek pedig kisebbségként pusztá megmaradásukért küzdenek, „a kisebbségi vágyak és elképzelések szócsovéi” (134.). Ez a példázat a Gion-prózának több pontján is megjelenik, ugyanis műveinek megírásakor már nem voltak jelen a németek a helyszínen, ezért a hatalomnak nem lehetett kifogása ezen elnyomásos viszonyok ábrázolása ellen. Az életút és a helytörténet magas fokú ismeretének köszönhetően Kurcz Ádám István néhány alkalommal korábbi monográfusok tévedésére is rámutat. Még javaslattal is szolgál egy következő nagyobb lélegzetvételű vizsgálat témájához: a rejtőzködő beszédmód nyelvhasználati vizsgálatát látja szükségesnek (375.). Külön említést érdemel a Gion-prózaát illetően eddig kevésbé hangsúlyozott temetők mint gyakran visszatérő terek jelentőségének a kiemelése. Kérdés, hogy mennyivel mozdítja előre a Gion-recepciót egy olyan kutatás, mely végig a regények tartalmi, motívikus vonatkozásainak jelentésbeli szintjén mozog.

A korábbi recepciót illetően Horváth Futó Hargita *Lokális kontextusok, szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában* című monográfiáját tekinthetjük a vállalkozás előzményének. A lokalitás nemcsak a sokszor emlegetett helyi színek elemzésében érvényesül, hanem az elemzői szemléletmód zártságán is kifejezi hatását, ami az irodalomtörténeti, kultúrtörténeti, esztétikai kontextusok, kanonizációs kérdések mellőzésében jut kifejezésre. Kurcz Ádám István leírja, hogy az imént sorolt szempontok bele sem férhettek volna az elemzésbe, illetve a korábbi tanulmányok már elég részletesen körüljárták a gioni esztétikát, stilisztikát és az egyéb elemzői irányvonalakat. Ezzel együtt találkozunk néhány olyan szubjektív kijelentéssel, mely bármilyen összehasonlítási alapot nélkülöz (amely jelenség egyébként korábbi monográfusoknál is feltűnik). A kutatás kontextusában túlzottan tűnik a megállapítás, miszerint „Gion Nándor valóban világirodalmi író” (373.), de az a kijelentés sem látszik kellően megalapozottnak, hogy „az *Ez a nap* a miénk – megkockáztatom – az egyik legizgalmasabb magyar regény is” (287.). A zárzó végén felmerül, hogy a szülőház emléktáblája szenttamási, nem pedig vajdasági, délvidéki vagy magyar íróként emlékezik meg Gionról. Az elemzés kimutatja, hogy a motívumvilág egzisztenciális megpróbáltatások szépirodalmi tükröződése és a kisebbségi szituációnak érzékeny allegorizálással felépített példázata. Ám ahhoz, hogy a vajdasági kultúra perspektívájában merüljön fel Gion pozíciója, szükséges a más irodalmi kontextusokhoz fűződő viszony, illetve az újabb irodalmi térben való jelenlét tárgyalása. A magyarországi irodalommal való kapcsolatról csak néhány idézett naplórészletből értesülhetünk. Az *Új Symposion* problémája (Gion és a folyóirat alkotógárdája között fennálló bonyolult viszony) is mindössze néhány alkalommal kerül említésre, viszont a vizsgálat tárgykörébe tartozó életrajzi referencialitás témájában aligha kerülhet meg Gion pályájának ez a vonatkozása. Horváth Futó Hargita monográfiájában foglalkozik a kultusz és a kánon kérdésével. Többek között az *individuális kánon* jelenségét említi, amely Gion esetében regionális és intézményi szinten igazolhatóan látszik: elnyert irodalmi díjak, gazdag recepció, róla elnevezett ösztöndíj, életműkiadás stb. Egy olyan,

megszilárdult Gion-képről van szó, amely szerint az író művei nem sorolhatók be sem az újító, sem a tradicionális prózavonulatok közé, hanem a kettő között alakultak. Korábbi elemzők írásaiban több ízben találkozhatunk számonkérésekkel, miszerint Gion Nándor művei méltatlanul maradtak ki egyes elméleti diskurzusokból. Ezeknek a kérdéseknek a klasszikus példája, hogy Thomka Beáta miért nem említi a szenttamási író nevét, amikor az új jugoszláviai magyar regény formaproblémáit vizsgálta (és ez teljes munkásságára áll). Elek Tibor 2009-es monográfiájában pedig azt problematizálja, hogy miért hagyták figyelmen kívül Gion munkásságát egyes magyarországi irodalomtörténetekben. A jelen vizsgálat arra törekszik, hogy kitérjen a kanonizációs kérdések elől, melyek talán megválaszolatlanok maradnak, és a kultusz részét képező homályos faktumok mitizáló szerepét töltik be. Kurcz Ádám István jó interpretálókészséggel nyúl a szövegekhez, és azt is tudja, hogy a Gion-recepció irodalmon kívüli diskurzusokat is igényel, viszont a kitágított elemzői keretek mégsem látszanak mindig körülhatároltnak. Erre példa a 177. oldal egyik lábjegyzetében olvasható demográfiai összehasonlítás, amely során a vajdasági magyarság és a koszovói albánság 1960-as, '70-es évekbeli száma kerül összehasonlításra napjaink adataival. A monográfia következtetésével szemben előbbi jelentős csökkenése és utóbbi növekedése olyan összetett téma, mely jóval túlnő Gion egy-két művéből kiolvasott abortuszellenesség narratíváján.

Kontraproduktív eshetőség, amely egy-egy motívum minden egyes előfordulásának kiemelése esetén felvetődhet, hogy az írói eszközök túlmagyarázottak tűnhetnek, illetve a banalitások és a belelátások sem maradnak el. Az ismételt megvilágításra kerülő jelentésekre példa az akácfa interpretálása, amelynek esetében nem annyira a belemagyarázás, mint a túlmagyarázás érződik. A 198. oldalon idézett részlet Szenteleky Kornél *Akácok az őszben* című verséből ismerteti a motívum jelentését. Ezután újra és újra bebizonyosodik, hogy „az akác valamennyi előfordulása szimbolikus szerepet kap” (270.), amely megállapítás inkább tűnik egy statisztikai ténynek, mint egy igazán jól kidolgozott írói fogás szemléltetésének. Az ismételt Szentelekyre való hivatkozás pedig elmaradottnak állítja be a motívumot. Az Új Symposion alkotói világában többnyire az őket megelőző irodalmi élet maradiságát jelezte az akác. Gionnal pedig láthatólag egy nagyon kedvelt és sokat alkalmazott motívum. Bizonyossá vált, hogy többször visszalépett a Szenteleky-féle valóságábrázoláshoz, de ezen túl módosítja-e a hagyományt, hogyan viszonyul hozzá, volt-e bármilyen tétje a klasszikus vajdasági *couleur locale* rehabilitálásának? Az előző bekezdésben tárgyalt probléma merül fel ismét: egy-egy írói metafora, szimbólum, allegória jelentésbeli tisztázása után további elemzői munka szükséges.

A monográfia összefoglalójában találkozunk olyan kijelentésekkel, melyek szerint Gion regényei, novellái „áradó mesélőkedvvel, remek humorral és iróniával fűszerezett történetek (...) a magyar és a világirodalom legjobb elbeszélői hagyományából” (376.). A következő mondatban a megállapítás alátámasztásaként a díjak és a gazdag recepció említése mellett az áll, hogy „Gion szülőháza a szenttamásiak jóvoltából ma már emlékház” (376.). Az érezhető ellentmondás mintha nemcsak a monográfia érveléseit jellemezné, hanem a mai Gion-képünket is meghatározná. A kultusz irodalomtörténetileg lokális kontextusba látszik visszaszorulni, ahogy azt a fentiekben említett, lokálpatrióta beállítottságról árulkodó emléktábla is sugallja.

Napkút Kiadó, 2017